

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

ZAVRŠNI IZVJEŠTAJ

Inicijativa

Uključimo žene u promjene

Pilot faza 2017/2018.

IMPRESUM

AUTORICE: Sanne Tielemans, Marijana Kandić i drugi zaposleni u Uredu EUSR-a

UREDNIKA: Sanne Tielemans

SAVJETODAVNI ODBOR: Belma Bećirbašić, Bojana Mumin, Johan Norqvist,
Nela Porobić Isaković, Ristin Thomasson, Sanne Tielemans

DESIGN: UrbanGRAF

PRINTING: UrbanGRAF

2018

IZJAVA O OGRANIČENJU ODGOVORNOSTI

Ova publikacija nastala je uz pomoć Evropske unije i Ambasade Švedske (Sida). Sadržaj publikacije spada u isključivu odgovornost autorica i autora te se ne može smatrati da odražava stajališta Evropske unije ili Švedske.

SADRŽAJ

O INICIJATIVI	5
PILOT 2017/18	7
O OVOM IZVJEŠTAJU	8
KLJUČNI NALAZI I PREPORUKE	9
DETALJNI NALAZI	15
Okrugli sto 1: Pravo na rad i pristup radnim mjestima	18
O pristupu radnim mjestima i diskriminaciji na radnom mjestu	19
O poduzetnicama	20
Neplaćeni njegovateljski rad i neformalni sektor	21
Okrugli sto 2: Pristup i pravo na zdravstvenu i socijalnu zaštitu	23
Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava	23
Roditeljski dopust	24
Pristup zdravstvenom sistemu	25
Okrugli sto 3: Održivi mir	27
Izgradnja mira i tranzicijska pravda	27
Ustav za sve	28
Provedba Rezolucije UNSCR 1325 na lokalnom nivou	30
Okrugli sto 4: Pristup pravdi	32
Besplatna pravna pomoć	32
Institucionalni odgovor na RZN	33
Obeštećenje za ratne žrtve, uključujući reparaciju	35

O INICIJATIVI

Uključimo žene u promjene zajednička je inicijativa Specijalnog predstavnika Evropske unije u Bosni i Hercegovini (EUSR u BiH), Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida) i Fondacije Kvinna till Kvinna.

Uprkos političkoj opredijeljenosti i zakonskim odredbama koje propisuju ravnopravnost između žena i muškaraca, žene su još uvijek nedovoljno zastupljene u politici i javnom životu u BiH. Nedovoljna zastupljenost žena u ključnim procesima donošenja odluka jedan je od razloga donošenja rodno neosviještenih politika koje produbljuju diskriminaciju žena.¹

Inicijativom *Uključimo žene u promjene*, Ured EU u BiH, švedsko predstavništvo u BiH i Fondacija Kvinna till Kvinna nastoje promovirati redovne i sadržajne konsultacije sa ženama iz svih životnih sfera na temu aktuelnih pitanja u BiH.

¹ Vidjeti, na primjer: USAID, *Izveštaj o rodnoj analizi za Bosnu i Hercegovinu: prošireni rezime*, www.measurebih.com; *Alternativni CEDAW izveštaj – Izveštaj organizacija civilnog društva o primjeni zaključnih zapažanja i preporuka CEDAW komiteta za Bosnu i Hercegovinu 2013-2017*, www.rightsforall.ba; Stana Tadić, Violeta Anđelković, Sofija Vrbaški (Kvinna till Kvinna), *Women's Rights in Western Balkans 2016*, www.ukljuciseu.org; Gorana Mlinarević, Nela Porobić Isaković, Christine Chinkin, Jacqui True, Madeleine Rees, Barbro Svedberg (WILPF), *Feministički osvrt na postkonfliktno restrukturiranje i oporavak - slučaj Bosne i Hercegovine*, juli 2017, www.wilpf.org; Prava za sve, *Učešće žena u javnom i političkom životu*, www.rightsforall.ba

PILOT 2017/18.

Tokom pilot faze inicijative *Uključimo žene u promjene*, organizirana su četiri okrugla stola od sredine decembra 2017. do kraja maja 2018. godine. Prva dva okrugla stola održana su u Sarajevu 14. i 15. decembra 2017. godine. Teme su bile pristup radnim mjestima, zdravstvena i socijalna zaštita. Preostala dva okrugla stola bavila su se pitanjima održivog mira i pravde, a održani su u Banjoj Luci 18. i 19. aprila 2018. godine. Teme i podteme su birale suorganizatorice na temelju postojeće analize bh. konteksta. Sve žene učesnice okruglih stolova pozvane su na validacijsku radionicu u Sarajevu održanu 29. maja 2018. godine. Cilj radionice bio je da se učesnicama pruži prilika da pregledaju nacрте izvještaja sa svakog pojedinačnog tematskog okruglog stola.

Učesnice su pojedinačno izabrane da bi doprinijele različitim iskustvima iz cijele zemlje. Na svakom okruglom stolu učestvovalo je oko trideset žena iz svih dijelova BiH, različitog obrazovnog, profesionalnog i društvenog porijekla. Među učesnicama su bile predstavnice vlasti, političarke, poduzetnice, predstavnice civilnog društva i pravnice. Nastojale su se uključiti i žene iz marginaliziranih zajednica, uključujući Romkinje i žene sa invaliditetom. Također su bile pozvane i predstavnice i predstavnici međunarodne zajednice, kao i muškarci u BiH podržavatelji rodne ravnopravnosti i ženskih prava, da se pridruže njima relevantnim okruglim stolovima.

Osobe ispred EU imale su ulogu slušatelja i vodili su zapisnike tokom razgovora. Visoko pozicionirani predstavnici/e EU i Side su također bili prisutni na svim okruglim stolovima. Šef Delegacije EU i specijalni predstavnik EU, ambasador Lars-Gunnar Wigemark, ambasador Švedske u BiH Anders Hagelberg i drugi visoko rangirani zvaničnici iz EU učestvovali su u pilot inicijativi.

Svi okrugli stolovi su na sličan način organizirani: počinjalo se plenarnim razgovorom tokom kojeg su se predstavljale teme i koji je također uključivao niz izlaganja o postojećim istraživanjima ili direktnim životnim iskustvima, nakon čega se radilo u grupama. Partneri u provedbi projekta su određivali podteme za rad u grupama na temelju postojeće rodne analize i informacija koje su dobivene od partnera. Na primjer, okrugli sto o pristupu pravdi uključivao je podtemu besplatne pravne pomoći jer je analiza partnera Fondacije Kvinna till Kvinna ukazala da za tim postoji potreba. Tokom radnih grupa, učesnice su prvo radile na utvrđivanju trenutnog stanja na terenu, a nakon toga su radile na mogućim rješenjima za utvrđene probleme. Na kraju je svaka grupa nalaze predstavljala ostalim učesnicima u drugoj plenarnoj sesiji.

Validacijska radionica je imala isti format. Učesnice sva četiri tematska okrugla stola bile su pozvane da učestvuju u ovoj radionici.

O OVOM IZVJEŠTAJU

Izveštaj obuhvata opservacije koje su učesnice podijelile i preporuke učesnica koje su iznesene tokom okruglih stolova organiziranih tokom pilot faze Inicijative. Osobe iz Ureda EUSR-a su pravile zapisnike sa okruglih stolova. Nakon što su održana četiri tematska okrugla stola, učesnice su pozvane na validacijsku radionicu – da zajednički pregledaju izvještaje sa okruglih stolova koje su pripremile osobe zaposlene u Uredu EUSR-a a koje je uredio Savjetodavni odbor Inicijative.

Ovaj dokument ima cilj da pokaže šta može donijeti potpuno i sadržajno učešće žena u politici i javnom životu u BiH, kao i da predstavi posljedice trenutne nedovoljne zastupljenosti žena i ograničene pažnje koja se posvećuje rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena.

U prvom poglavlju, pod nazivom *Gljučni nalazi i preporuke*, dat je pregled izazova i rješenja koje su učesnice naglašavale na okupljanjima unutar Inicijative.

Sljedeće poglavlje, *Detaljni nalazi*, predstavlja konkretnije opservacije i preporuke, zasnovane na izvještajima koji su pripremljeni o sva četiri tematska okrugla stola, te potvrđene na validacijskoj radionici.

Važno je naglasiti da se ne može smatrati da sadržaj ove publikacije odražava stajališta partnera u provedbi projekta niti autorica izvještaja, a ne mogu se ni pojedinačne učesnice smatrati odgovornim za sve nalaze i sugestije iznesene u ovom izvještaju. Žene iz različitih sfera života i dijelova zemlje bile su pozvane da učestvuju u razgovorima. A kako žene, kao i muškarci, imaju različite stavove, opservacije koje su iznošene na okruglim stolovima znale su se značajno razlikovati. U pripremi ovog izvještaja, pazilo se da se napravi ravnoteža između iznesenih neslaganja ili oprečnih stavova.

KLJUČNI NALAZI I PREPORUKE

U ovom dijelu izvještaja dat je pregled problema koje su učesnice iznova navodile na tematskim okruglim stolovima i na validacijskoj radionici. Preporuke se odnose na različite aktere u BiH, a posebno na vlasti na državnom, entitetskom i lokalnom nivou, kao i na predstavnike različitih međunarodnih organizacija i aktere civilnog društva. Problemi nisu predstavljeni nekim posebnim redoslijedom.

Učesnica okruglog stola o pravdi (Banja Luka, 18. april 2018): “Nejednakost u pristupu pravdi može se opisati kao trka: neke osobe su u patikama za trčanje, neke u baletankama, a neke trče bose.”

Ograničena usklađenost politika i provedba zakonodavstva dovodi do diskriminacije

Učesnice su navele da ograničena usklađenost politika među različitim nivoima vlasti, kao i nepotpuna provedba postojećeg zakonodavstva, dovode do nejednakog ostvarivanja prava građanki i građana u BiH. Kada postoje konkretni zakoni za zaštitu i promoviranje prava, teško ih je provoditi. Dat je primjer na okruglom stolu o pravu pristupa na rad u kojem je poslodavac izbjegavao plaćati doprinose gotovo dvadeset godina. Inspekcije, koje trpe nedostatak finansiranja i kapaciteta, ne provode se na odgovarajući način. Politizacija i korupcija ometaju pristup osnovnim pravima. Ograničena svijest ljudi o pravima koja imaju, na primjer u oblasti zdravstvene zaštite ili rada, dovodi do toga da oni često ne koriste sredstva koja imaju na raspolaganju da bi se usprotivili kršenjima prava niti dovode u pitanje nedostatak takvih sredstava. Nedovoljna usklađenost zakona širom zemlje, npr. u smislu porodijskog odsustva, uzrokuju značajne razlike u ostvarivanju prava u zemlji. Ustav, kao vrhovna zaštita ljudskih prava, može se iskoristiti da se osigura dosljedna provedba obaveza.

Preporuke:

- Osigurati usklađenost relevantnih zakona i politika da bi se postigao jedinstven pristup zaštiti i ostvarivanju prava, npr. usvajanjem cjelodržavnih strategija kojima se postavljaju minimalni standardi.
- Kada je potrebno, izmijeniti relevantne zakone da bi se osigurala odgovornost i sankcioniranje neprovođenja propisa, što bi trebalo uključivati i neophodna sredstva za inspekcije. Osigurati da javni organi na djelotvoran način primjenjuju postojeće pravne osnove.
- Podići svijest opće javnosti o pravima, npr. pacijenata/kinja ili zaposlenih osoba, i ohrabriti prijavljivanje kršenja i nepoštivanja propisa.
- Osigurati punu provedbu preporuka koje je dao Komitet za ukidanje svih oblika diskriminacije žena (CEDAW).

I dalje se ignoriraju ženski glasovi i potrebe

Učesnice su također dosljedno propitivale manjak žena u procesima donošenja odluka u BiH. Žene nisu bile uključene u pregovore koji su doveli do Dejtonskog mirovnog sporazuma, a i dalje su nedovoljno zastupljene u ključnim procesima odlučivanja i razgovorima o budućnosti BiH, koji uključuju i socioekonomske reforme. Također, malo je bilo suštinski značajnih prostora za žene gdje su mogle iznijeti svoje brige i ideje. Javne konsultacije se ne provode uvijek na odgovarajući način.

Učesnice su primijetile, dijelom zbog nedovoljne zastupljenosti žena u ključnim tijelima odlučivanja, da su politike često rodno slijepe što zauzvrat produbljuje diskriminaciju žena. Postoji malo interesa i razumijevanja među onima na glavnim pozicijama za značaj rodne ravnopravnosti i ženskih prava. Trenutni socioekonomski i pravosudni naponi kritizirani su jer se njima ne prepoznaju diferencirani problemi i potrebe žena i muškaraca u BiH, kao i odgovarajuće investicije u tom smislu, već se fokusiraju isključivo na sektore kojima dominiraju muškarci, a u nizu "ženskih sektora", poput zdravstvene zaštite i javne uprave, prave se uštede.

Nedovoljan stepen rodne osjetljivosti među ključnim funkcionerima također je doveo do niza rodno slijepih politika i praksi, koje su rezultirale npr. retraumatizacijom žrtava seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.

Preporuke:

- Osigurati veći i sadržajni stepen učešća žena u politici, na svim nivoima.
- Redovno i sadržajno konsultirati žene u donošenju politika, uključujući i kroz bolje konsultacije sa organizacijama koje se bore za ženska prava i organizaciju konkretnih javnih konsultacija pri utvrđivanju prioriteta i izradi zakonodavstva.
- Podržati umrežavanje i zajedničko zagovaranje organizacija koje se bore za ženska prava u BiH kojim nastoje promovirati potrebe žena u donošenju politika.
- Osigurati dosljedno uključivanje rodne perspektive u donošenju politika, između ostalog i poduzimanjem rodno osjetljivih procjena učinka propisa kojima se ispituje (potencijalni) učinak (planiranih) politika na žene i muškarce ili primjenom rodno osjetljivog budžetiranja.
- Pružati (ili nastaviti pružati) rodno osjetljivo obučavanje, kao i specijalizirane obuke o rodno zasnovanom nasilju i potrebama žrtava za cjelokupni lanac podrške, uključujući tužitelje/ice, medicinsko osoblje i socijalne radnike/ce.
- Senzibilizirati građanke i građane i ključne nosioce funkcija o značaju rodne ravnopravnosti, na primjer kroz javne kampanje i razgovore u zajednicama.

Ne vrednuju se uloge i doprinosi žena

Brojne učesnice su naglašavale da žene značajno doprinose društvu, ali da se njihovi napori često ignoriraju ili jednostavno zanemaruju kao tipične ženske dužnosti. Učesnice su jasno navele da žene, kao primarne njegovateljice u porodicama, obavljaju veliki dio neplaćene brige u BiH. Žene također često rade u porodičnim biznisima, a takav rad često nije plaćen ni prijavljen što zauzvrat utiče na njihov pristup zdravstvenoj zaštiti i penzionom osiguranju.

Preporuke:

- Napraviti istraživanja o neplaćenju ekonomiji brige i ulogama žena u neformalnoj ekonomiji u BiH te nalaze tih studija iskoristiti za planiranje socioekonomskih reformi koje će uzimati u obzir svakodnevne probleme žena i odgovoriti na njihove potrebe.
- Osigurati da su socijalne naknade tako osmišljene da uključuju i neplaćene uloge žena u segmentu brige.
- Obezbijediti veći broj i bolje poslove u formalnom sektoru te poduzeti mjere za omogućavanje ženskog učešća u radnoj snazi, poput usluga brige o djeci i starijima ili kroz poticaje i sistematičniju podršku ženama poduzetnicama.

Žene se suočavaju sa višestrukim oblicima diskriminacije

Učesnice su također ukazale na potrebu da se pozabave konkretnim preprekama s kojima se suočavaju žene koje žive u udaljenim područjima ili pripadaju posebnim marginaliziranim ili ranjivim grupama, poput Romkinja ili žena sa invaliditetom. Na primjer, odgovornosti brige su poseban izazov za žene koje traže formalno zaposlenje u ruralnim područjima jer je pristup uslugama kao što je briga o djeci još više ograničen nego u urbanim područjima, a loše ceste i nepostojanje redovnog prevoza do urbanih centara predstavlja uobičajen problem. Romkinje i žene sa invaliditetom navele su da se redovno suočavaju sa predrasudama i neosjetljivošću, čak i kada je u pitanju medicinsko osoblje i socijalni radnici i radnice.

Preporuke:

- Unaprijediti postojeće politike i finansiranje afirmativnih mjera. To treba uključivati konkretnije upućivanje na žene koje se suočavaju sa višestrukim oblicima diskriminacije i predviđanje posebnih mjera kojima se njima pruža podrška.
- Omogućiti obuke za nosioce ključnih funkcija, poput socijalnih službi i medicinskog osoblja, da se osigura veći stepen osjetljivosti prema ženama iz marginaliziranih grupa.

I muškarci pate zbog rodne neravnopravnosti

Učesnice su ukazale na duboko ukorijenjene stereotipe, koji uključuju, ali se ne svode samo na rodne stereotipe, a kojima se potrebno pozabaviti da bi se osigurao ravnopravan pristup žena osnovnim pravima, poput prava na pristojan rad i reproduktivno zdravlje. Navedeno je da restriktivne rodne norme negativno utiču i na muškarce te da bi njihovo prevazilaženje bilo korisno za sve građanke i građane u BiH. Na primjer, muškarci imaju ograničen pristup roditeljskom odsustvu bez obzira što im je to pravo zagarantirano na papiru.

Preporuke:

- Propitivati restriktivne rodne norme, uključujući toksične oblike maskuliniteta, kroz različite programe za promociju rodne ravnopravnosti.
- Promovirati svijest o značaju učešća očeva u odgoju djece i pravu muškaraca da uzimaju roditeljsko odsustvo.

Bolje prikupljanje podataka da se omogući informirano i rodno osjetljivo odlučivanje

Brojne učesnice su također navele da nedostatak kvalitetnog prikupljanja podataka rezultira politikama i praksama koje ne odgovaraju stvarnim potrebama. Sa malo ili nimalo dostupnih podataka koji su rodno raščlanjeni, teško je suočiti se sa problemima jer su oni naizgled nevidljivi. Na primjer, postoji malo statističkih podataka koji pokazuju koliko kapitala postoji u "ženskim rukama", što onemogućuje bilo kakve konkretne zaključke o ženama poduzetnicama u BiH. U odnosu na zdravstvenu zaštitu, navedeno je da institucije rijetko provode istraživanja ili ažuriraju informacije te da se metodologija različitih institucija razlikuje, a tokovi informacija su nepoznati.

Preporuke:

- Unaprijediti izvještavanje i korištenje rodno raščlanjenih podataka da bi se osiguralo na dokazima zasnovano izvještavanje o promociji rodne ravnopravnosti i ženskih prava.
- Ojačati kapacitete i odgovornost institucija zaduženih za prikupljanje i diseminaciju podataka.

DETALJNI NALAZI

U ovom dijelu će biti predstavljene konkretne tematske cjeline i preporuke iznesene na četiri okrugla stola koji su organizirani tokom pilot faze Inicijative. Nakon kratkog opisa trenutnog stanja za svaku od tema (npr. pristup pravdi) i podtema (npr. besplatna pravna pomoć, institucionalni odgovori na rodno zasnovano nasilje) slijedi spisak konkretnih prijedloga koje su učesnice iznijele sa ciljem rješavanja preostalih izazova. Sve informacije koje su uključene u ovom dijelu zasnovane su na doprinosima učesnica tokom četiri tematska okrugla stola. Učesnice su bile pozvane na validacijsku radionicu (u maju 2018. godine) na kojoj su pregledale kratke izvještaje pripremljene nakon svakog okruglog stola. Urađene su samo manje izmjene u tekstu tih prvobitnih izvještaja, u smislu njihovog skraćivanja ili pojašnjenja dijelova, a prijedlozi učesnica sa validacijske radionice su integrirani u tekst.

OKRUGLI STOLOVI

OKRUGLI STO 1: PRAVO NA RAD I PRISTUP RADNIM MJESTIMA

Prvi okrugli sto u sklopu Inicijative održan je u Sarajevu 13. decembra 2017. godine. Na okruglom stolu raspravljalo se o različitim aspektima prava na rad i pristupa radnim mjestima, kao što su: a) pristup radnim mjestima i diskriminacija na radnom mjestu, b) podrška poduzetnicama, te c) neplaćeni njegovateljski rad i neformalni sektor.

Učesnice su naglasile nekoliko općih problema vezanih za pristup radnim mjestima, npr. nedostatak prilika za zaposlenje, problematične radne uvjete i nedovoljnu usklađenost i provedbu zakonskih rješenja što dovodi do diskriminatornih praksi (na primjer, iznos regresa za godišnji odmor koji se razlikuje po entitetima). Također su se osvrnule na izazove sa kojima se suočavaju žene u BiH: diskriminatorne prakse prilikom intervjua za posao, nejednake plaće i ograničen pristup vrtićima.

U nastavku su opisani izazovi i rješenja koja se odnose na trenutno različito stanje, a koja su ponudile učesnice okruglog stola.

UČEŠĆE ŽENA U EKONOMIJI

- Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi u 2018. godini, stopa nezaposlenosti iznosila je 18,4% (17,2% za muškarce i 20,3% za žene), dok je u istom periodu 2017. godine bila 20,5% (18,9% za muškarce i 23,1% za žene).
- Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi u 2018. godini, stope aktivnosti i zaposlenosti su iznosile 42,1% i 34,3%, dok su u istom periodu 2017. godine bile 42,6% i 33,9%. Stope su bile značajno više za muškarce nego za žene. Stope aktivnosti i zaposlenosti za muškarce iznosile su 53,2% i 44,1%, dok su za žene iznosile 31,4% i 25%.

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Prvo izdanje - Demografija i socijalne statistike: Anketa o radnoj snazi 2018., juli 2018.,

http://bhas.ba/saopstenja/2018/LAB_00_2018_Y1_0_BS.pdf

- Prema podacima LFS-a iz 2017. godine, 63,2% žena je zaposleno u službama. *Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Žene i muškarci u BiH, 2018., http://www.bhas.ba/tematskibilteni/FAM_00_2017_TB_0_BS.pdf*

- BiH se nalazi na 116. mjestu od 144 zemlje u smislu učešća i davanja prilika ženama u ekonomiji.

- Razlika između spolova u smislu učešća na tržištu rada u BiH predstavlja gubitak od 16,4% za BDP BiH.

Izvor: Svjetski gospodarski forum, Globalni izvještaj o ravnopravnosti spolova 2017, 2. novembar 2017,

http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2017/dataexplorer/?doing_wp_cron=1535286112.6465411186218261718750#economy=BIH

O pristupu radnim mjestima i diskriminaciji na radnom mjestu

Učesnice su navele da je nedovoljna provedba postojećih zakona najveći izazov. Iako postoje zakoni kojima se štiti i promovira pravo na rad i pristup radnim mjestima, provedba nije zadovoljavajuća. Ne postoji državno ministarstvo nadležno za pitanja rada, jer su zakoni o radu u entitetskoj nadležnosti. Entitetski zakoni kojima se uređuju radnička prava, a samim tim i kolektivni ugovori, nisu usklađeni. Također, prilikom izrade novih zakona o radu nije se pazilo na minimalne standarde, npr. na polju sigurnosti i osnovne zaštite na radu ili pružanja jednakih prilika. Postavljeni su nezadovoljavajući standardi, a često se čak ni oni ne poštuju. (Iznesen je primjer poslodavca koji 19 godina zaposlenicima nije uplaćivao doprinose.) Inspekcije se ne rade na pravi način, dijelom zbog nedostatka novčanih sredstava.

Učesnice su također navele razlike u radnim uvjetima u javnom i privatnom sektoru. Na primjer, u privatnom sektoru zaposlenici rade sve što vlasnik preduzeća od njih traži. Iako zakon propisuje minimalni iznos naknade koju poslodavac mora isplatiti, često je taj iznos zapravo maksimalna naknada koja se daje zaposlenicima.

Učesnice su raspravljale i o politizaciji i korupciji. Radna mjesta često se nude na osnovu političke pripadnosti, a ne prema zaslugi. Sindikati su kritizirani zbog političke umiješanosti.

Kada je riječ o Reformskoj agendi, naglašeno je da provedene reforme nisu rodno osviještene, i da se investiralo u sektore gdje dominiraju muškarci, a da su se rezovi vršili u "ženstvenijim" sektorima, npr. zdravstvu ili javnoj administraciji.

Učesnice su također naglasile da je diskriminacija, uključujući i zlostavljanje na radnom mjestu, česta, ali se nedovoljno prijavljuje. Jedan od mogućih razloga koji su učesnice navele je postojanje "armije nezaposlenih ljudi", što znači da ljudi ne prijavljuju slučajeve zlostavljanja jer se boje da ih se može zamijeniti. Također su navele nedovoljnu svijest o pravima i mjerama zaštite kao jedan od problema.

Učesnice su se osvrnule i na posebne izazove sa kojima se suočavaju određene grupe ljudi. Na primjer, Romkinje (i Romi) ne mogu doći do posla zbog predrasuda društva. Žene zaposlene u neformalnoj ekonomiji često ne mogu priuštiti "legalizaciju" svog biznisa, što im ograničava pristup porodiljskom odsustvu i drugim naknadama. Također, žene često rade na ugovor na određeno i nemaju pravo na porodiljsko odsustvo.

Učesnice su primijetile da žene često dobijaju otkaz zbog trudnoće i/ili bolesti. Pored toga, profesije gdje dominiraju žene su slabije plaćene i obično im nedostaje sindikalno udruživanje, što znači da se nalaze u veoma ranjivom položaju.

DISKRIMINACIJA UKLJUČUJUĆI ZLOSTAVLJANJE

- Svaka deseta osoba zaposlena u institucijama prijavljuje da je žrtva diskriminacije na osnovu spola.
- Jedna od šest osoba prijavljuje da je bila žrtva seksualnog zlostavljanja.

Izvor: ICVA, Odgovor institucija, ustanova i preduzeća u sprječavanju diskriminacije žena u BiH, 2013,

<http://icva-bh.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/07/Izvjestaj.pdf>

Rješenja

- Provesti postojeće zakone i propise kako bi se riješilo pitanje pristupa radnim mjestima i diskriminacije na radnom mjestu. Potrebno je uskladiti sve relevantne zakone i osigurati ujednačenu zaštitu i ostvarivanje prava.
- Ojačati zakonodavne okvire kako bi se osigurala provedba. Potreban je bolji monitoring i sankcije za one koji se ne pridržavaju zakonskih odredbi.
- Uvesti konkretne mjere za borbu protiv nezaposlenosti. Ove mjere trebale bi propisivati brigu za djecu, brigu za starije osobe, zdravstvenu zaštitu, itd.
- Učiniti više za borbu protiv korupcije i sprege korumpiranih političara, pravnih institucija i vlasnika preduzeća.
- Usvojiti državni zakon o sindikatima, posebno propisivanje prava na sindikalno udruživanje.
- Provesti rodno osviještene reforme i ulaganja tako što će se obratiti pažnja na uticaj određenih reformi i ulaganja na različite grupe žena i muškaraca. Na primjer, ulaganja u infrastrukturu pružaju poslove muškarcima, budući da su većinom muškarci zaposleni u toj branši. Provesti primjenu rodno odgovornog budžetiranja u cilju jednake raspodjele resursa.
- Redovno izvještavati i koristiti statističke podatke razvrstane po rodu, kako bi se omogućilo izvještavanje zasnovano na dokazima o promoviranju rodne ravnopravnosti i prava žena.

O poduzetnicama

Učesnice su naglasile niz izazova sa kojima se suočavaju poduzetnice, uključujući nedovoljnu pomoć vlade i nedostatak podrške, posebno tokom prve tri godine poslovanja, što je i najteži period. Tu je također i neprepoznavanje lokalnih proizvođača hrane (a to su često žene), kao potencijalnih poslovnih partnera restorana i hotela. Kao problem navedene su i složene, duge procedure i procesi dobijanja neophodnih dozvola za distribuciju na različitim tržištima.

Prema viđenjima učesnica okruglog stola, poduzetnice ne dobijaju dovoljno podrške. Postoji par usklađenih strategija i poticaja s ciljem pomaganja poduzetnicama. Žene zainteresirane za pokretanje biznisa nemaju dovoljno informacija i ne primaju dovoljno pomoći, a to posebno utiče na žene iz ruralnih i poljoprivrednih područja, kao i na žene koje dolaze iz posebnih sredina (npr. povratnice). Procedure za dobijanje grantova, ako ih uopće ima, često nisu jasne i djeluju obeshrabrujuće. Žene također nemaju dovoljno prilika za stručno usavršavanje. Povrh svega, žene u poduzetništvu često ne nailaze na razumijevanje i podršku svojih porodica. Poduzetnice iz ruralnih sredina suočavaju se sa posebnim izazovima, kao što je nedostatak usluga poput vrtića, loši putevi i neredovan prevoz iz ruralnih do urbanih sredina.

Učesnice su upozorile na nedostatak podataka o poduzetnicama. Na primjer, nemoguće je na osnovu postojećih podataka izvesti zaključak o tome koliko je kapitala zapravo “u rukama žena”. Dešava se da muškarci registrišu preduzeća na ime svojih suprug.

Rješenja

- Više se fokusirati na poduzetnice u postojećem zakonodavstvu i politikama. Učesnice su pozvale sva nadležna tijela da uvedu politike i poticaje namijenjene isključivo ženama u poduzetništvu. Potrebno je obratiti posebnu pažnju na žene koje se suočavaju sa različitim vrstama diskriminacije, poput povratnica.
- Primijeniti rodno odgovorno budžetiranje za integraciju načela rodne ravnopravnosti u budžete na različitim nivoima.
- Vladina tijela i ženska udruženja trebaju bolje diseminirati informacije ženama u poduzetništvu.
- Osigurati bolje umrežavanje ženskih udruženja i žena u poduzetništvu, uključujući mentorsku podršku.
- Bh. vlasti i međunarodna zajednica trebali bi promovirati i unaprijediti vidljivost žena poduzetnica.
- Prikupljati više kvalitetnih podataka o preduzećima kojima rukovode žene.

Neplaćeni negovateljski rad i neformalni sektor

Učesnice su također razgovarale o velikom broju žena u neformalnom sektoru. Osobe zaposlene u porodičnim preduzećima, od kojih su mnoge žene, ne primaju plaću niti im se uplaćuju doprinosi.

Učesnice su naglasile da su žene još uvijek glavne negovateljice u porodici, a ta vrsta doprinosa se ne uzima u obzir u raspravama o ekonomiji. Negovateljski rad je poseban problem za žene iz ruralnih sredina koje traže zaposlenje, jer je u ruralnim sredinama pristup vrtićima i zdravstvenim ustanovama još ograničeniji nego u urbanim.

Rješenja

- Podići svijest o postojanju i razmjerima neplaćenog rada žena u BiH.
- Provesti više istraživanja o doprinosu neplaćenog negovateljskog rada bh. ekonomiji.
- Obezbijediti više (pristojno plaćenih) poslova u formalnom sektoru.
- Obezbijediti bolje pružanje usluga kao što su vrtići sa pristupačnim cijenama, kako bi se ženama omogućilo pronalaženje plaćenog posla.

IWD 2018: Okrugli sto o ženama u nauci

Povodom Međunarodnog dana žena 2018. godine, francuska misija u BiH organizovala je manji okrugli sto sličnog formata sa X brojem žena, sa akcentom na žene u nauci u BiH. Učesnice aktivne u različitim sferama svijeta nauke razgovarale su o angažmanu žena na području nauke, kao i o načinima suzbijanja diskriminacije i štetnih stereotipa na osnovu spola te istaknule ženski doprinos. Mnogi prijedlozi izneseni za okruglim stolom odnosili su se na one koji su istaknuti tokom događaja Inicijative. Na primjer, učesnice su naglasile važnost žena u organizovanju promjene i podrške koju im mediji trebaju pružiti, kako bi se učinkovito osporili rodni stereotipi.

OKRUGLI STO 2: PRISTUP I PRAVO NA ZDRAVSTVENU I SOCIJALNU ZAŠTITU

Drugi okrugli sto u sklopu ove Inicijative održan je 14. decembra 2017. godine u Sarajevu. Tema razgovora je bila "Pristup i pravo na zdravstvenu i socijalnu zaštitu". Raspravljalo se i o (a) seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima, (b) roditeljskom dopustu i (c) pristupu sistemu zdravstvene zaštite.

Učesnice okruglog stola naglasile su nekoliko općih problema kao što su neusklađenost zakonodavstva na različitim nivoima vlasti, nedostatak statističkih podataka te drugi problemi vezani za provedbu. Također su se osvrnule na probleme sa kojima se posebno suočavaju žene, kao što je ograničenost usluga na polju seksualnog i reproduktivnog zdravlja.

U nastavku su opisani izazovi i rješenja koja su ponudile učesnice za svaku od podtema.

Seksualno i reproduktivno zdravlje i prava

Nedostatak edukacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima u regiji okarakteriziran je kao tempirana bomba: Istočna Evropa i Azija jedine su regije sa rastućom stopom HIV infekcije. Nepostojeće ili neadekvatno seksualno obrazovanje u školama prepoznato je kao ključni problem. Nastavnici i nastavnice obično nemaju dovoljno znanja i/ili koriste pogrešne metodologije. Pored toga, promoviranje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava žena nailazi na veoma jako protivljenje javnosti. Vjerske institucije još uvijek oštro osuđuju upotrebu kontracepcije. Spomenuto je i da vjerske institucije dovode u opasnost i utiču na pravo na abortus. Kontracepcija je skupa i nije pokrivena sistemom zdravstvene zaštite.

Tu je i nedostatak preventivnog testiranja i pregleda za rak grlića maternice i rak dojke. Prema procjenama Fonda za populaciju UN-a, svaka tri dana jedna žena u BiH izgubi život zbog raka grlića maternice. Testiranje nije pokriveno zdravstvenim osiguranjem.

Spomenuta je i visoka stopa smrtnosti žena tokom trudnoće i poroda, te visoka stopa neplodnosti. I ovo se može objasniti nedostatkom informacija i/ili znanja. Učesnice su naglasile nejednak i ograničen pristup izvantjelesnoj oplodnji, za koju u Federaciji BiH postoji jedan centar, dok u Republici Srpskoj postoje dva, te manjkavost javnog zdravstvenog osiguranja i stvari koje ono pokriva.

Primijećeno je neprofesionalno ponašanje prema ženama, te nedostatak osnovnog znanja i senzibiliziranosti među medicinskim osobljem. Na primjer, nema dovoljno medicinskog osoblja specijaliziranog za rad sa ženama sa invaliditetom, što sprečava žene da zatraže zdravstvene usluge.

Učesnice su također navele da je važno promovirati planiranje porodice, između ostalog zato što bi se time pomoglo ženama da smanje obaveze koje sa sobom nosi njegovateljski rad. Nedostatak demografskih podataka uzrokovan nedostatkom novčanih sredstava prepoznat je kao jedan od razloga zbog kojih BiH nema dobru zdravstvenu politiku.

Rješenja

- Unaprijediti dostupnost i raspoloživost kontracepcije kroz javno zdravstveno osiguranje.
- Uložiti novac u informativnu kampanju kako bi se žene, ali i muškarci, upoznali sa mogućnostima planiranja porodice. Također je potrebno uvesti obavezni predmet o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima u osnovne i srednje škole.
- Učiniti preglede i kontrole, npr. za rak dojke i rak grlića maternice, besplatnim i potaknuti žene da se pregledaju kroz informativne kampanje.
- Pružiti trudnicama punu zdravstvenu zaštitu kroz javno zdravstveno osiguranje. Ako je nemoguće u javnim bolnicama dobiti neke usluge, one bi trebale biti pokrivena u privatnom sektoru bez ikakvog dodatnog troška za žene.
- Organizirati obuke, uključujući i metodu međusobnog podučavanja među kolegama, kako bi medicinsko osoblje znalo kako postupati sa ženama. Potrebno je među medicinskim osobljem i pacijentima podići svijest o pravima pacijenata i pacijentica, te koristiti testove kojima se mjeri zadovoljstvo pacijenata kako bi se bolje razumjeli problemi.
- Osigurati punu provedbu preporuka CEDAW-a za ovaj sektor.

Roditeljski dopust

Za učesnice je roditeljski dopust problem koji pogađa cjelokupno društvo. Zakoni i propisi o mogućnosti ostvarivanja prava na roditeljski dopust nisu usklađeni na entitetskom nivou, kao ni na nivou kantona u Federaciji, što rezultira nejednakim porodijskim naknadama. Također postoje i razlike između prava na roditeljski dopust u privatnom, javnom i nevladinom sektoru. Žene zaposlene u privatnom i nevladinom sektoru suočavaju se sa dodatnim poteškoćama jer ih nema ko zamijeniti dok koriste svoje pravo na roditeljski dopust.

Učesnice su također naznačile da postoje razlike u iznosu porodijskih naknada. Naknade su mnogo manje u privatnom sektoru. Postoje razlike i između dva entiteta. Kada je riječ o isplaćivanju naknada, u Republici Srpskoj bruto iznos se refundira samo uz doznake, dok se u Federaciji BiH ne refundira.

Ostvarivanje prava na roditeljski dopust među muškarcima još uvijek je rijetkost, iako postoje zakonski preduvjeti za to. Donedavno su muškarci mogli tražiti roditeljski dopust samo u slučaju smrti majke ili ako majka napusti dijete. Zbog uvriježenih stereotipa u društvu, muškarci rijetko koriste pravo na roditeljski dopust iako im je to zakonski osigurano. Korištena terminologija puno govori: umjesto roditeljskog dopusta često se upotrebljava izraz "porodijsko odsustvo".

Također se raspravljalo o diskriminaciji na radnom mjestu. Nekada se raskidaju ugovori o radu dok su žene na roditeljskom dopustu, ili se žene premještaju na niže radno mjesto prilikom

povratka na posao. Žene u reproduktivnom dobu, trudnice i majke sa malom djecom stalno moraju odgovarati na pitanja o svom porodičnom statusu i planovima za skoriju budućnost.

Nedostaje sistemska podrška za roditelje sa invaliditetom i roditelje koji imaju djecu sa invaliditetom. Institucije ne prepoznaju žene i muškarce sa invaliditetom kao obične članove i članice društva. Donose se mjere koje se odnose na njihov invaliditet, ali ne i na njihove potencijalne uloge u društvu, npr. ulogu roditelja ili radnika i radnica

Rješenja

- Unaprijediti zakonodavni okvir. Uskladiti relevantne zakonske propise o radnom mjestu (zapošljavanju, očuvanju radnih mjesta, unapređenju), roditeljskom dopustu (pravima oba roditelja) i porodiljskim naknadama (u javnom/privatnom/nevladinom sektoru, za zaposlene i nezaposlene osobe) na svim nivoima u BiH. Posebno spomenuti osobe sa invaliditetom i pružiti stvarnu podršku onima koji žele postati roditelji kroz relevantne propise i afirmativne mjere.
- Osigurati budžetska sredstva za provedbu relevantnih zakona u praksi.
- Uvesti podroban monitoring i sankcije za neprovođenje postojećeg zakonodavstva. Neformalne mreže zainteresiranih pojedinaca, strateško parničenje, izvještavanje u medijima, inspekcije rada, više besplatne pravne pomoći i praćenje sankcioniranja mogu znatno doprinijeti stvarnoj provedbi postojećih zakona. Jednako je važno podići svijest o tome šta zakoni nude, te ohrabriti žene da prijave svaki slučaj kršenja ili nepridržavanja zakonskih propisa.
- Podizati svijest o važnosti učešća očeva u odgajanju djeteta, kao i pravu muškaraca da uzmu roditeljski dopust.

Pristup zdravstvenom sistemu

Učesnice su izrazile zabrinutost zbog nemogućnosti pacijenata i pacijentica da ostvare svoja prava. Fragmentarnost zdravstvenog sistema u BiH navedena je kao osnovni razlog koji sprečava žene da nesmetano ostvaruju svoja prava na zdravstvenu zaštitu. Vidljive su razlike među entitetima, kantonima i urbanim i ruralnim sredinama u standardima kvalitete čak i najosnovnijih zdravstvenih usluga, kao i činjenica da se zbog pojedinih tretmana i lijekova mora ići u inostranstvo, jer nisu dostupni u BiH. Tu je također i nepostojanje posebnih usluga i ustanova za hitne slučajeve u ruralnim područjima, te nedostatak državnih programa za *screening* testiranja.

Učesnice su također naglasile da žene i muškarci, uključujući i zdravstvene radnike i radnice, nisu svjesni ovih prava, te da je korupcija česta pojava i da doktori očekuju dodatni novac za svoje usluge.

Prepoznato je da su potrebe određenih grupa posebno zanemarene unutar zdravstvenog sistema. U te grupe spadaju nezaposlene osobe, osobe sa 65 i više godina u Republici Srpskoj koje ne primaju penziju, sezonski radnici koji naizmjenično borave u oba entiteta, žene iz ruralnih sredina, i povratnici koji imaju ograničeno zdravstveno osiguranje.

Kada je riječ o finansiranju zdravstvenog sistema, postoje razlike u novčanim davanjima za fondove/zavode zdravstvenog osiguranja među entitetima i kantonima, što umanjuje transparentnost. Fragmentarnost zdravstvenog sistema otežava međunarodnu saradnju sa državama članicama Evropske unije za nadoknadu troškova prekogranične zdravstvene zaštite. Fragmentarnost također sprečava državu da učestvuje i uživa pogodnosti međunarodnih fondova za zdravstvenu zaštitu. Nepostojanje državnog programa zdravstvene zaštite i nedostatak saradnje između entiteta rezultirali su pogoršanjem usluga koje se pružaju građanima i građankama.

Učesnice su također primijetile da sistem zdravstvene zaštite ne funkcioniše na principu potražnje, a nema ni adekvatnog sistema kontrole kvaliteta.

Rješenja

- Usvojiti strategiju zdravstvene zaštite na državnom nivou pomoću koje bi se postavili minimalni standardi i zakonski uredila ova oblast.
- Konsultirati javnost na otvoren, transparentan način prilikom utvrđivanja prioriteta, npr. prilikom parlamentarnih rasprava o relevantnom zakonodavstvu.
- Usvojiti izmjene i dopune relevantnih zakona kako bi se uvela odgovornost/sankcije za neprovođenje postojećih zakona i pobrinuti se da niko nije isključen iz sistema zdravstvene zaštite.
- Uskladiti kvalitet i dostupnost zdravstvenih usluga među entitetima i kantonima. Treba obratiti posebnu pažnju na ruralne sredine. Upotreba mobilnih timova može biti kratkoročno rješenje. Dugoročno je neophodno osnovati regionalne medicinske centre u kojima bi se pružale specijalističke usluge.
- Pratiti i bilježiti kvalitet zdravstvenih usluga pruženih građanima i građankama.
- Usvojiti jednaka pravila za novčana davanja za zdravstveno osiguranje kako bi se osigurala transparentnost i odgovornost, te spriječila korupcija.
- Usvojiti antikorupcijski pravilnik za zdravstvene radnike i radnice.
- Podići svijest o pravima pacijenata i pacijentica među širom javnosti i medicinskim radnicima i radnicama.

OKRUGLI STO 3: ODRŽIVI MIR

Treći okrugli sto u sklopu Inicijative održan je 18. aprila 2018. godine u Banjaluci, a tema je bila održivi mir. Na okruglom stolu su učesnice raspravljale o brojnim pitanjima, uključujući sljedeće: a) izgradnja mira i tranzicijska pravda, b) Ustav i c) provedba Rezolucije UNSCR 1325 na lokalnom nivou.

Učesnice su naglasile neke od najvažnijih problema koji se moraju riješiti kako bi se omogućio održiv mir, poput diskriminacije u Ustavu, neprerađenih ratnih trauma i pune provedbe Rezolucije UNSCR 1325 o ženama, miru i sigurnosti. Također su naglasile učešće žena u političkim procesima donošenja odluka i reformama.

Ovdje ćemo predstaviti određena promišljanja učesnica okruglog stola o različitim podtemama, s njima povezanim problemima i rješenjima.

Izgradnja mira i tranzicijska pravda

Iako su uloženi naponi u tranzicijsku pravdu i izgradnju mira u BiH, učesnice su se složile da još uvijek u zemlji nisu razvijeni potrebni institucionalni mehanizmi za suočavanje s prošlošću te da većina žrtava neće dočekati pravdu za svog života. Time se, kako su učesnice naglasile, stvara široko rasprostranjen osjećaj viktimizacije te plotno tlo za huškačku etnopolitičku retoriku. Malo je pomaka napravljeno u tranzicijskoj pravdi i izgradnji mira, a to je zauzvrat kompromitiralo postizanje održivog mira i ekonomskog prosperiteta.

Učesnice su naglasile da još uvijek nije usvojena strategija tranzicijske pravde u BiH, čime su zaustavljeni institucionalni procesi suočavanja s prošlošću. Još uvijek postoje razlike između entiteta i kantona – uključujući i razlike u postupanju sa žrtvama i preživjelim rata, te u obrazovnim sadržajima.

Neprerađene ratne traume i nedovoljne reparacije (posebno za žene preživjele ratnog nasilja) uzrokovale su izolaciju žrtava i transgeneracijsku traumu. Učesnice su također naglasile da je osjećaj nepravde plodno tlo za etnopolitičku retoriku.

Neposvećivanje pažnje rodnim aspektima i prioritetima žena u ključnim raspravama o tranzicijskoj pravdi odraz je marginalizacije žena u društvu.

Također je naglašeno da je potrebno usvojiti novu strategiju tranzicijske pravde da bi se odgovorilo potrebama žrtava. Takva strategija bi trebala omogućiti ravnopravno učešće žena, jednako postupanje prema njima te pomoći u suočavanju sa ratnim traumama i osigurati reparacije. Naglašeno je i da su institucionalne reforme ključni element suočavanja sa prošlošću.

Učesnice su također navele da je neophodno pozabaviti se indoktrinacijom mlađih generacija kada je u pitanju prošlost tako što će se, između ostalog, posvetiti pažnja obrazovnom sistemu u čitavoj BiH.

Rješenja:

- Usvojiti državne strategije za tranzicijsku pravdu na osnovu prijašnjih nacрта koji su ažurirani u skladu sa trenutnim stanjem;
- Izraditi niz planova za rehabilitaciju i liječenje preživjelih na osnovu procjene stvarnih potreba, kapaciteta, te dostupnih i neophodnih sredstava;
- Omogućiti nezavisnost pravosudnog sistema, odvajanjem politike i pravosuđa;
- Razviti zajednički osnovni nastavni plan i program za predavanje historije;
- Osigurati veće učešće žena u politici, na pozicijama moći na svim nivoima, uključujući i lokalnu zajednicu;
- Uključiti žene iz različitih sfera života u proces izgradnje mira;
- Dodijeliti značajnija sredstva organizacijama koje se bore za ženska prava i onima koje rade na rodnoj ravnopravnosti, među kojima su i organizacije koje rade na lokalnom nivou;
- Uključiti više mladih ljudi u organizacije civilnog društva i povezivati ih sa mladim ljudima iz drugih dijelova zemlje, kako bi se otvorile zajedničke diskusije.

Ustav za sve

Dejtonskim mirovnim sporazumom zaustavljen je rat, ali žene (i građanstvo općenito) nisu značajnije učestvovala u pregovorima i mirovnom sporazumu kroz koji je nametnut Ustav BiH.

Ustav, kao vrhovni zaštitnik univerzalnih ljudskih prava, može doprinijeti garantiranju provedbe obaveza širom zemlje. Međutim, trenutno u Ustavu BiH kolektivna prava odnose prevagu nad individualnim pravima, a posebno su naglašena prava konstitutivnih naroda. To je dovelo do niza diskriminatornih praksi, između ostalog diskriminacije osoba koje se deklariraju kao Ostali. Postoje ozbiljni problemi oko neusklađenosti zakona u BiH, što sprečava građane i građanke da ostvaraju svoja prava, npr. socijalna prava i prava na zdravstvenu zaštitu. Trenutna verzija Ustava također doprinosi etničkim podjelama, kao što su podjele u školama ili jezičke podjele.

Građani i građanke nemaju vlasništvo nad Ustavom, niti mogućnost da ga promijene. Grupica od 6-7 muškaraca (lidera političkih partija) ima monopol nad svim raspravama o Daytonu. Nedostaje političke volje među vlastodržcima da se sadašnji Ustav unaprijedi. Građani i građanke slabo poznaju Ustav.

Učesnice okruglog stola su također navele da rodna ravnopravnost nije izričito spomenuta u Ustavu. Ustav je dokument opće prirode i nema prostora za detaljne odredbe, ali ipak mora biti rodno osjetljiv, kako se diskriminacija žena u patrijarhalnom društvu ne bi pogoršala. Korištenjem rodno neosjetljivog jezika usmjerenog isključivo na muškarce u Ustavu BiH također se šalje nedemokratska poruka polovini stanovništva.

O USTAVNOJ REFORMI

Građanke za ustavne promjene predstavljaju inicijativu koja zagovara donošenje Ustava BiH kojim će se na bolji način štititi prava i slobode, sa posebnim naglaskom na uključivanje rodni aspekata. Inicijativu su pokrenule aktivistkinje i organizacije iz cijele BiH. Izradila je niz amandmana na Ustav sa ciljem unapređenja ženskih prava i povećanja njihovog učešća u privatnom i javnom životu u BiH.

Za više informacija: <https://womencitizensforconstitutionalreform.wordpress.com/>

Rješenja:

- Proširiti postojeći katalog osnovnih prava kroz bolje definicije i dodatke, kako bi se u čitavoj državi osigurala ista prava, npr. pravo na zdravstvenu zaštitu, socijalne usluge i porodičnu skrb;
- Izričito uvesti principe rodne ravnopravnosti i (in)direktne diskriminacije u skladu sa zaključcima CEDAW-a (2013) (Napomena: amandmane je predložila Agencija za ravnopravnost spolova, kao i inicijativa Građanke za ustavne promjene – vidi izdvojeni tekst);
- Uvesti rodno osjetljiv jezik, ili dodati dio u kojem se naglašava da se tekst u nastavku odnosi i na muški i na ženski rod;
- Uvesti princip pozitivne diskriminacije u Ustav BiH u svrhu postizanja pune rodne ravnopravnosti.

Moguće mjere koje su neophodne za promjene:

- Značajnije učešće međunarodne zajednice kako bi se riješio nedostatak političke volje među domaćim vlastodršcima za rješavanje ustavnih pitanja. (Jedna učesnica je navela da se mnogo toga može postići kad postoji volja, dobar primjer su akcize.)
- Nastavak direktnog rada sa građanima i građankama (npr. inicijativa Građanke za ustavne promjene), kako bi im se objasnio Ustav i prava građana i građanki, neophodnost ustavnih promjena (npr. zbog činjenice da lijekovi nisu dostupni svuda u istoj mjeri), te ublažili strahovi o ustavnim promjenama kao prijetnji miru u BiH.
- Graditi kapacitet medija po pitanju ustavnih promjena.
- Organizacije civilnog društva trebaju zagovarati ustavne promjene (rodnu ravnopravnost) među zastupnicima i zastupnicama Parlamentarne skupštine BiH.

Provedba Rezolucije UNSCR 1325 na lokalnom nivou

Bosna i Hercegovina je prva u regiji usvojila državni Akcioni plan za provedbu Rezolucije UNSCR 1325, čija je provedba, prema mišljenju učesnica, neophodna za dugotrajni mir u BiH; međutim, učesnice su također naglasile da provedba Akcionog plana još uvijek nailazi na brojne poteškoće na svim nivoima.

Izrada i usvajanje novog državnog akcionog plana i drugih politika, programa i projekata koji se odnose na provedbu Rezolucije UNSCR 1325 kasnili su zbog političke situacije, što je spriječilo i bh. institucije da se prijave za dobijanje sredstava od donatora.² Stalna neslaganja institucija oko nadležnosti i loša sinergija među njima, kao i sporadična komunikacija između organizacija civilnog društva, institucija i lokalnih zajednica otežalo je provedbu UNSCR-a 1325.

Nadležne institucije i nositelji funkcija na gradskom i općinskom nivou ne prepoznaju važnost rodne ravnopravnosti za održiv mir, a nedostatak stabilnih izvora finansiranja često se koristi kao izgovor. Lokalne komisije za ravnopravnost spolova često ne uspijevaju provesti planove ili riješiti postojeće probleme. Usvojeno je pet akcionih planova na lokalnom nivou, ali su provedeni samo u onim općinama (Istočna Ilidža, Vlasenica) gdje su nevladine organizacije insistirale na provedbi. S druge strane, sigurnosne potrebe žena u lokalnim zajednicama rastu.

---

² Novi Akcioni plan za provedbu Rezolucije UNSCR 1325 i šire agende koja se odnosi na žene i mir i sigurnost konačno je Vijeće ministara usvojilo 1. augusta 2018. godine.

Rješenja:

- Donatori bi trebali insistirati na sinergiji različitih nivoa vlasti i vertikalnoj povezanosti kao jednom od preduvjeta za pružanje podrške projektima u BiH, jer nedostatak harmonizacije i međusobno obavezujućih ugovora između različitih aktera zaduženih za provedbu UNSCR-a 1325 može i jeste dovodio do gubitka sredstava. Donatori bi trebali postaviti ove uvjete nadležnim ministarstvima i igrati ulogu posrednika u rješavanju problema;
- Potrebno je usvojiti zakone i podzakonske akte koji su obavezujući na lokalnom nivou (općina i gradova) kako bi se osigurala primjena principa rodne ravnopravnosti. Lokalne uprave trebaju imenovati kontakt osobu za rodna pitanja, uvesti rodno odgovorno budžetiranje i pokazati svoju opredijeljenosti rodnoj ravnopravnosti kroz unutrašnje akte. Organizacije civilnog društva, gender centri, parlamentarne, entitetske, kantonalne i lokalne komisije za ravnopravnost spolova te savezi općina i gradova trebaju inicirati usvajanje ovih zakona i pratiti njihovu provedbu, time stvarajući prijeko potrebnu sinergiju;
- Građani i građanke, kao i nositelji ključnih funkcija, moraju postati svjesni važnosti rodne ravnopravnosti, kao i obaveza propisanih UNSCR-om 1325. Podizanje svijesti može se postići javnim kampanjama, aktivnostima na otvorenom i javnim raspravama na nivou lokalnih zajednica. Potrebno je također uključiti javne servise u jednu masovnu javnu kampanju podizanja svijesti o Rezoluciji;
- UNSCR1325 treba biti dio rasprava o reformi javne uprave;
- Jačanje kapaciteta, ljudskih i finansijskih, te veća vidljivost nevladinih organizacija i javnih institucija (državne agencije i entitetskih gender centara) koje se bave rodnom ravnopravnosti neophodni su kako bi civilno društvo moglo igrati ulogu "čuvara".

OKRUGLI STO 4: PRISTUP PRAVDI

Četvrti okrugli sto u sklopu Inicijative održan je 19. aprila 2018. godine u Banjaluci, sa fokusom na pristup pravdi. Učesnice okruglog stola su razmijenile mišljenja o brojnim aspektima pristupa pravdi uključujući: a) besplatnu pravnu pomoć, b) institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje (RZN) i c) obeštećenje za žrtve rata i reparaciju.

Učesnice okruglog stola su navele da se osobe (posebno žene) koje traže pravdu suočavaju sa nepostojanjem usklađenih zakonodavnih okvira, administrativnim i finansijskim preprekama, neujednačenim kvalitetom dostupne besplatne pravne pomoći, kao i grubom komunikacijom i predrasudama. Kada je riječ o pristupu pravdi za preživjele žrtve ratnog nasilja, učesnice su naglasile važnost državnog zakona o žrtvama torture u kojem bi se našli i reparativni mehanizmi, u skladu sa međunarodnim pravnim okvirom. Obeštećenje ne treba biti samo finansijsko. Potrebno je uvesti mehanizme pomoću kojih se omogućava preživjelim ženama da progovore i podijele svoja iskustva, ukoliko to žele, te uvesti raznolike reparativne mehanizme kako bi se preživjele osobe osnažile i kako bi im se omogućilo da prevaziđu svoje traume. Također je preživjele potrebno osloboditi obaveze plaćanja bilo kakvih sudskih ili administrativnih taksi. Država bi trebala imati supsidijarnu ulogu.

U nastavku su opisani izazovi i rješenja koja su ponudile učesnice za svaku od podtema.

Besplatna pravna pomoć

U zadnjih deset godina dosta se govori o pružanju besplatne pravne pomoći svima koji je trebaju. U BiH postoji Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći. Učesnice navode da pružatelji besplatne pravne pomoći djeluju u skladu sa entitetskim i kantonalnim zakonima koji su neadekvatni i diskriminirajući. Na primjer, posredovanje je obavezno u brakorazvodnim parnicama, ali troškovi posredovanja nisu svugdje isti (na primjer, u Republici Srpskoj posredovanje je besplatno za nezaposlena lica, dok se u Federaciji BiH troškovi kreću od 50 do 300 KM, zavisno od kantona u kojem osoba živi. Posredovanje je besplatno u Kantonu Sarajevo u kojem su prihodi najveći).

Pored neusklađenog zakonodavnog okvira, učesnice su kao prepreku pristupu pravdi i besplatnoj pravnoj pomoći navele i odredbe o izjavi o imovinskom stanju. Osoba koja traži besplatnu pravnu pomoć mora biti doslovno na rubu siromaštva, a dokazivanje imovinskog stanja podrazumijeva prikupljanje dokumenata, što može biti veoma skupo i oduzeti dosta vremena. Na primjer, žena koja je naslijedila zemljišnu parcelu ne može dobiti besplatnu pravnu pomoć, iako zapravo nema nikakva primanja.

Dodatni problem su i razlike u postupanju sa preživjelim žrtvama RZN-a. Pružatelji pravne pomoći često su gluhi za probleme i osjećanja preživjelih žrtava. Također, ne postoje zakonske odredbe za određivanje "osobe od povjerenja" koja bi pružala emocionalnu podršku.

Iako neka udruženja za prava žena imaju više od dvadeset godina iskustva u pružanju besplatne pravne pomoći, još uvijek nisu zvanično priznata kao pružatelji usluga besplatne pravne pomoći, ne dobijaju sredstva, nemaju dozvolu da zastupaju žrtve, niti se cijeni kvalitet njihovih usluga.

Rješenja:

- Uskladiti zakonodavni okvir za rješavanje RZN-a – uključujući i propise o besplatnoj pravnoj pomoći – sa Istanbulsom konvencijom;
- Podizati svijest među pružateljima besplatne pravne pomoći (policijskim službenicima, socijalnim radnicima, pružateljima usluga besplatne pravne pomoći) o RZN-u;
- Osigurati usklađivanje standarda među pružateljima usluga besplatne pravne pomoći (vladinim i nevladinim) o pristupu žrtvama RZN-a;
- Promijeniti odredbe o izjavama o imovinskom stanju kako bi se omogućio pristup besplatnoj pravnoj pomoći ženama žrtvama RZN-a na čije je ime registrirana neka imovina;
- Promijeniti zakon o besplatnoj pravnoj pomoći u Republici Srpskoj (izjave o imovinskom stanju, kategorije osoba koje su oslobođene ove obaveze);
- Omogućiti žrtvama da odrede “osobu od povjerenja” (promijeniti zakonodavni okvir), jer je dokazano da prisustvo osobe od povjerenja pomaže u teškim situacijama, npr. prilikom pojavljivanja na sudu;
- Napraviti izmjene i dopune zakona o socijalnoj zaštiti u Federaciji BiH kada je riječ o plaćanju troškova posredovanja u brakorazvodnim parnicama;
- Usvojiti izmjene i dopune zakona o sudskim i administrativnim taksama kako bi se žrtve RZN-a oslobodile obaveze plaćanja;
- Prepoznati usluge i sposobnosti organizacija civilnog društva sa relevantnim iskustvom i uslugama, uključujući udruženja za prava žena, kao pružatelje besplatne pravne pomoći.

Institucionalni odgovor na RZN

Navedeno je da je BiH odobrila ključne međunarodne sporazume i konvencije o ljudskim pravima, ali ih nije implementirala. Učesnice su naglasile važnost potpune provedbe Istanbulske konvencije.

Učesnice su također navele da su veze među institucionalnim mehanizmima (državna Agencija za ravnopravnost spolova, entitetski gender centri, parlamentarne, lokalne i kantonalne komisije za ravnopravnost spolova, ministarstva unutrašnjih poslova, itd.) zapravo jako slabe zbog politizacije odnosa, što dovodi do površne saradnje i netransparentnosti. Lokalne i kantonalne komisije za ravnopravnost spolova ne djeluju proaktivno, rijetko zasjedaju

i često ne uključuju organizacije civilnog društva u svoje aktivnosti. Postoje neslaganja između državne agencije i entitetskih centara oko nadležnosti na polju ljudskih prava i rodni pitanja. Parlamentarne komisije na državnom i entitetskom nivou mijenjanju se nakon svakog izbornog ciklusa i nemaju jasnu viziju svojih nadležnosti i dužnosti.

Učesnice okruglog stola su također naglasile nedovoljnu koordinaciju i protok informacija između međunarodnih donatora, institucija i organizacija civilnog društva. Primijetile su i promjenu fokusa međunarodnih donatora. Nedostatak koordinacije oko stvarnih prioriteta na terenu često rezultira preklapanjima. Kritizirana je i odluka međunarodnih donatora da svoju podršku preusmjere na državu umjesto organizacije civilnog društva. Učesnice smatraju da institucionalni mehanizmi još uvijek ne mogu biti jedini akteri na ovom polju bez jakog nadzora civilnog društva (između ostalog zbog političkog sistema, korupcije, itd.).

Dodatni problem predstavlja i nedovoljna svijest među nositeljima funkcija u sistemu socijalne i zdravstvene zaštite, policijom, institucionalnim mehanizmima, kao i žrtvama o rodno zasnovanom nasilju i pravnom postupanju u slučajevima gdje je ustanovljeno rodno zasnovano nasilje. Iz ovoga proizilaze drugi problemi za žrtve, npr. nerazumijevanje i nedovoljna senzibiliziranost nositelja pravosudnih funkcija koji nemaju sluha za probleme sa kojima se žrtve susreću i često tretiraju RZN kao prekršaj, a ne krivično djelo. Posebno je naglašena blaga kaznena politika.

Trenutno se u praksi ne pravi razlika između nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, što znači da se ne prikupljaju statistički podaci o rodno zasnovanom nasilju.

Rješenja

- Osigurati potpunu provedbu Istanbulske konvencije kako bi se omogućilo sprečavanje nasilja i jednako postupanje prema žrtvama – kroz pravno usklađivanje, razvoj politike i osiguravanje odgovarajućeg finansiranja;
- Poboljšati koordinaciju i povezanost različitih aktera kroz redovne sastanke zainteresiranih strana, uključujući i predstavnika svih dijelova bh. institucionalnog okvira, kao i međunarodnih donatora i organizacija civilnog društva. Sastanci su prilika za koordinaciju i postavljanje prioriteta.
- Podizati svijest i educirati predstavnike različitih institucija, uključujući i nositelje pravosudnih funkcija (sudije i tužitelje) o trenutnim problemima i stvarnim potrebama žrtava. Ovo bi se pomoglo postići, između ostalog, redovnim komuniciranjem sa organizacijama civilnog društva.
- Pružiti svim građanima i građankama, kao i žrtvama rodno zasnovanog nasilja, informacije o mehanizmima zaštite i dostupnim uslugama.
- Osloboditi žrtve RZN-a obaveze plaćanja sudskih troškova.
- Uvesti zasebnu definiciju RZN-a i početi prikupljati podatke o RZN-u.

Obeštećenje za ratne žrtve, uključujući reparaciju

Fokus rasprave je bio na civilnim žrtvama rata. Učesnice su iznijele problem reparacije u širem smislu – ne samo u finansijskom, već i u pogledu pristupa rehabilitaciji, mogućnosti zaposlenja, prekvalifikacije, itd. U razgovoru se posebna pažnja posvetila ženama.

Uprkos mnogim naporima, još uvijek je prisutan problem ograničenog pristupa pravdi i nejednakog postupanja sa žrtvama u BiH zbog nedostatka političke volje, ali i ekonomskog troška reparacije.

Neusklađenost zakona na entitetskom nivou znači da se sa žrtvama postupa različito u zavisnosti od mjesta boravka u BiH, te da država nije osigurala minimalnu zaštitu za sve žrtve. Još uvijek se primjenjuju rokovi zastare. Veliki broj žrtava živi u siromaštvu i želi veću podršku u smislu ekonomskog osnaženja i pristupa uslugama kao što su usluge zdravstvene zaštite.

Učesnice su navele da je do sada bilo četiri ili pet pokušaja usvajanja državnog zakona o žrtvama torture, ali svaki je završio neuspjehom. Ovim zakonom bi se osiguralo jednako postupanje sa žrtvama u svim dijelovima zemlje, što je u skladu sa međunarodnim standardima.

Parlament je usvojio zakon o zaštiti žrtava ratne torture u Republici Srpskoj, u junu 2018. g. Nacrt zakona o zaštiti žrtava ratne torture u Republici Srpskoj kritiziran je zbog diskriminatornih odredbi. Nakon konsultacija, dogovoreno je da će se tekst zakona poboljšati tako što će žrtve biti prepoznate 'na određeni način'. Dobra saradnja između Centra za besplatnu pravnu pomoć RS-a i organizacija civilnog društva prepoznata je kao prednost. Prema viđenjima učesnica, žene žrtve u Federaciji BiH nalaze se u nešto boljoj situaciji nego žene u RS-u, zbog izmjena zakona o civilnim žrtvama rata.

Većina učesnica navodi da organizacije civilnog društva igraju ključnu ulogu u pružanju informacija o pravima i besplatne pravne pomoći žrtvama. Žrtve često ne znaju na šta imaju pravo, niti šta je zapravo reparacija.

Supsidijarnost predstavlja dodatni izazov u BiH. Čak i kada sud dodijeli reparaciju, odluka se često ne provede u praksi. U nekim slučajevima počinitelji prikrivaju imovinu, što znači da je nemoguće primijeniti kaznu.

Rješenja:

- Izraditi i usvojiti državni zakon o žrtvama torture; u međuvremenu, uspostaviti zakonodavni okvir kojim bi se osigurala supsidijarnost, npr. istražila mogućnost djelovanja izvršnih organa kao jedne vrste privremenog rješenja. Potrebno je uspostaviti državni fond za reparaciju. Ukoliko se ne donese državni zakon, trebaju se istražiti druge mogućnosti, npr. na entitetskom nivou.
- Ponovo pokrenuti proces usvajanja strategije tranzicijske pravde kako bi se nastavilo govoriti o ovim pitanjima. Pobrinuti se da strategija ima čvrstu analitičku osnovu, te da njenoj izradi prethode opsežne konsultacije kako bi se osigurala rodna osjetljivost.

- Osigurati žrtvama besplatnu pravnu pomoć. Izmijeniti Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći Republike Srpske. Izgraditi sistem kontakt tačaka za besplatnu pravnu pomoć i uvezati usluge nevladinih organizacija sa uslugama na općinskom nivou. Osloboditi žrtve obaveze plaćanja sudskih troškova i pružiti žrtvama psihosocijalnu i druge vrste pomoći.
- Omogućiti žrtvama bolji pristup dobrim radnim mjestima i zdravstvenim uslugama. Osnažiti žene žrtve, između ostalog i pružanjem podrške projektima, i omogućiti im održive izvore primanja, kao i dodatne izvore zarade.
- Dati ženama žrtvama prostor u kojem mogu progovoriti i podijeliti svoja iskustva, ako to žele.

Moguće mjere koje su neophodne za promjene:

- Organizirati kampanju kako bi se u rješavanje ovih izazova uključila šira grupa ljudi
- Potreban je pritisak međunarodne zajednice kako bi se, na primjer, ponovo pokrenuo proces izrade strategije tranzicijske pravde
- Međunarodna zajednica treba pružiti više prilika za rasprave o problemima pristupa pravdi za žrtve rata, te olakšati komunikaciju sa zainteresovanim stranama
- Međunarodni donatori trebaju izdvojiti više sredstava kako bi podržali pružanje besplatne pravne pomoći

